

PUBLICUM
MERITORUM PRAEMIUM

Ünnepi kötet
Katsányi Sándor és Papp István
kilencvenedik születésnapjára

Második, bővített, elektronikus kiadás

Magyar Könyvtárosok Egyesülete
Budapest, 2021

Szerkesztette: Havas Katalin, Hegyközi Ilona, Sándor Tibor és Sonnevend Péter

Olvasószerkesztő: Kovács Katalin

Kiadó: Magyar Könyvtárosok Egyesülete

Nyomtatás: Elektroproduct Kft. – EPC Nyomda, Budaörs

Az elektronikus kiadásban megjelenő személyi bibliográfiák a Könyvtártudományi Szakkönyvtárban készültek, szerkesztőjük: Honffyné Felhő Ágnes és Jávari Ferencné

Készült 150 példányban az ünnepeltek születésnapjára. Kereskedelmi forgalomba nem kerül. A kötet teljes anyaga az ünnepeltek bibliográfiájával kiegészítve hozzáférhető a Magyar Elektronikus Könyvtárban.

A kötet megjelentetését a Magyar Könyvtárosok Egyesülete támogatta.

ISBN 978-963-89260-5-0

ISBN 978-963-89260-6-7 (PDF)

<https://doi.org/10.46280/Unnepikotet.2021>

Virágos Márta
Hankiss János, a tudós könyvtáros

<https://doi.org/10.46280/Unnepikotet.2021.Viragos>

„A múlt és az elődök tisztelete nélkül nem lehet a jelenben igazi értékeket létrehozni” (Kovács Máté)

A magyar könyvtárügy háború utáni állapotával foglalkozó szakemberek többször is nagy elismeréssel beszéltek azokról a kiváló kutatókról, egyetemi tanárokról, akiket először az 1918–19-es forradalmak után, majd a második világháborút követő években vagy az 1956-os események után a hatalom eltérített eredeti foglalkozásuktól, és „*akik – a diktatúra afféle tudós rabszolgáiként – a tudomány iránt elkötelezetten mentették, majd gyűjteményekké rendezték a nemzet pusztuló – kallódó szellemi kincseit, s közben megszervezték, s – a történelem fintorjaként – magas szintre emelték a hazai könyvtárügyet.*”¹ A sorból két tudóst szeretnék kiemelni: Hankiss Jánost és Kosáry Domokost. Bár nem tekinthetők kortársaknak (Hankiss pontosan húsz évvel volt idősebb Kosárynál), de szakmai életútjukban, szellemi kiválóságukban és gondolkodásukban számos párhuzamosságot találunk. Talán a legszembetűnőbb bennük az egyetemes műveltség iránti elkötelezettség és az európaiság. Mind a ketten úgy tudtak egyszerre európai polgárrá válni, hogy ez nem kezdte ki magyarságukat, sőt tudták azt, hogy magyarságunk jobb megismeréséhez az európaiság az út.

Tanulmányomban Hankiss János szakmai életútjának rövid ismertetése után „könyvtárosi” életművét mutatom be, mert ellentétben Kosáry Domokossal, Hankiss munkásságának ez a része nem került eddig alapos bemutatásra. Szándékosan használom az életmű kifejezést, mert bár mind a két tudósnál csak néhány esztendőről van szó, a könyvtárak, ahol Hankiss János és Kosáry Domokos tevékenykedett, sokat köszönhetnek e két kiváló embernek.²

Hankiss János Budapesten született 1893-ban. A polgári jólét keretei között és a család igényes szellemi légkörében gimnáziumi éveit a budapesti Tudományegyetem német–francia szakán, az Eötvös Collegium tagjaként folytatta tanulmányait. Genfi és párizsi ösztöndíjas éveit 1915-ben doktori címet szerzett. 1916-ban kerül a négy évvel korábban alapított debreceni egyetemre. Hankiss személyében egy fiatal, energikus szervező került a debreceni

egyetemre, aki irodalomtörténeti dolgozataival már hírnevet szerzett. 1919-ben a Külügyminisztérium Tudományos Osztályára, a Békeszerződést Előkészítő Irodába rendelték be, ő fordította *Teleki Pál* miniszterelnöknek franciára a trianoni békeszerződéssel kapcsolatos magyar javaslatokat és ellenérveket. Tudományos működése 25. évfordulóján 1942-ben kedves tanítványa és akkor már kollégája, *Kovács Máté* így írt mesteréről: „*Hankiss professzor hírnevét és sikerét az magyarázza, hogy benne szerencsésen egyesül az alapos tudós, a jó tollú író, a fáradhatatlan szervező és a rokonszenves előadó a kitűnő tanárral, a kiváló emberrel.*”

Terjedelmes és változatos életművére tekintve már első pillantásra föltűnik, milyen fontos szerepet kap a folyóirat-alapítás és -szerkesztés. 1939 és 1944 között egyszerre négy folyóirat élén is látjuk. Hankiss János négy folyóirata közül három, mindhárom a maga módján, „belső szükségleteknek” felelt meg: a tudomány népszerűsítése, a tudomány szervezése és az irodalom eszközeivel a kulturális diplomácia szolgálata.

A tudomány népszerűsítésére a város hathatós támogatásával 1927-ben megindított *Debreceni Szemle* első számában szerkesztői programját így határozta meg: „*A tudományos élet minden ágának minden friss hajtását bemutatni a magyar olvasónak: ez a Debreceni Szemle célja. Közönséget akar nevelni, amely számára a Tudás nemcsak hatalom, hanem lelki szükséglet, mindennapi kenyér. Hasábjain a legkiválóbb magyar és külföldi tudósok találkoznak a magyar közönséggel. A Debreceni Szemle az első magyar egyetemesen tudományos revue...*”²³

A folyóirat társszerkesztőjének *Milleker Rezső* kiváló néprajz és földrajz tudóst nyerte meg. A város vezetése teljes mértékben magáénak érezte és támogatta a folyóirat ügyét és mögötte állt a debreceni egyetem és a főleg egyetemi tanárokból alakult tudományos társaság.

A Debreceni Szemle értékét ma nem elsősorban a hasábjain publikált tudományos eredményekben látjuk, hanem abban a törekvésben és módszerben, amelyet a tudományos ismeretek népszerűsítésének szolgálatába állított. A folyóirat a két világháború közötti progresszív művelődéspolitikai szemléletet képviselt, amely elutasította a faj szempontú nép-és történetkutatót, a német befolyás ellensúlyozására szélesebb nemzetközi kitekintést adott. Nagy érdeme, hogy olyan szellemi műhelyt teremtett, amelyből kiemelkedhetett a későbbi magyar tudományos élet számos kiválósága.

Hankiss János 1928-ban Oslóban részt vett azon a történetkongresszuson, ahol az ő aktív részvételével is megalakították a Nemzetközi Modern Irodalomtörténeti Bizottságot, s ezzel megindult a nemzetközi tudományos

életbe vezető úton, melyen olyan gyorsan haladt előre, hogy néhány év leforgása alatt nemcsak megismerték, hanem komoly feladatokkal is megbízták. A *Helicon* címmel alapított folyóirat az „irodalom általános problémáival foglalkozó nemzetközi folyóiratként” határozta meg magát (*Revue Internationale des problèmes généraux de la littérature*), és azt is feltüntette, hogy a *Commission internationale d’Histoire littéraire moderne* szervezet támogatásával jelenik meg, 1938-ban eleve a nemzetköziség igényével jött létre. A tudományos életben szükséges munkamegosztás elkötelezett híveként jelenti ki a Debreceni Szemlében megjelent írásában: „a tudósok többsége éppúgy szervezetben érhet el a korhoz méltó eredményeket, mint ahogy manapság minden más, nem-művészi jellegű produkciós együttműködés és munkafelosztás révén jön létre.”⁴ Ugyanakkor ez az orgánus nem csupán a nemzetközi tudományos fórumaként működött, hanem amellet a maga sajátos módján, a Trianon utáni magyar külpolitika bizonyos céljait is szolgálta a kulturális diplomácia eszközeivel.

Hankiss több cikke is tanúsítja, hogy ezt a diplomáciát a történelmi helyzet alakulásának függvényében tekintette különösen fontosnak a nemzetek életében, amikor is a diplomácia megszokott eszköztára már nem bizonyul elégségesnek. Intenzív kapcsolatot épített ki külföldi egyetemekkel, tudományos intézetekkel és az európai Magyar Intézetekkel.

De Hankiss János népművelőnek is vallotta magát, akinek ez egyszerre volt küldetés, illetve mint tudósnek nélkülözhetetlen tapasztalat. Ezért tartott annyira szívesen ismeretterjesztő előadásokat különböző művészeti ágak alkotásait bemutató zenei betétekkel, képzőművészeti illusztrációkkal. Ahogyan szegedi kollégájának, a nyitott szellemű *Zolnai Bélának* írta: „[a népművelés] nagyon régi szerelmem és hihetetlenül frissítő és kontrolláló néhány napot havonta egyszerű közönséggel tölteni: sok hermetikus elvonatkozástól, öncsalástól riasztja vissza a kutatót és különösen az elméleti embert.”⁵ Az oktatás és a népművelés szorosan összekapcsolódott nála. Milleker Dezső professzor és dékán társával ezért hozták létre a Népművelési Kutatóintézetet és vállalta el 1939-ben a *Magyar Lélek* szerkesztését. 1943-ban Kállay Miklós miniszterelnök meghívta kormányába kultusz-államtitkárnak. Intézkedési köre a nemzetközi kulturális kapcsolatok és a népművelés területére terjedt ki. Az egyik legfontosabb intézkedése a *Magyar Királyi Országos Iskolánkívüli Népművelési Intézet* felállítása volt. Az 1944-ben megjelent „*A népműveléskutatás tudományos feladatai*” tanulmányában foglalja össze a népműveléssel kapcsolatos fontos nézeteit és fekteti le módszertanát.

A háború utáni évek: professzorból „könyvtáros”

1949 decemberével Kovács Mátét áthelyezik a minisztériumból a debreceni egyetemi könyvtár igazgatójának. December 31-ével az 56 éves Hankiss Jánost nyugdíjazzák. Ekkor siet segítségére Kovács Máté: 1950 áprilisában fölveszi a könyvtár állományába, előbb ideiglenes munkaerőként, majd egyre feljebb sorolva az önálló tudományos kutatói beosztásba helyezi.

Hankiss professzor a könyvtár munkatársaként jelentős részt vállalt a szerzetesi, egyesületi és magánkönyvtárak állományának válogatásában és feldolgozásában. Zenei érdeklődésének és zenetörténeti műveltségének és tájékozottságának köszönhető, hogy a pusztulásnak kitett régi zeneművek, kották megmentésével megalapozta az Egyetemi Könyvtár zeneműtárát. *Csúry István*, a könyvtár egykori igazgatója és Hankiss János kollégája, így emlékezik a professzor munkájára: *„...E program végrehajtásához méltó etikai magatartás, ahogy egy professzorviselt munkatársunk nyári hónapjait évről-évre az OSZK pincék kottahegyeinek átforgatásával, s a ma már Közép-Európa egyik legjelesebb ilyenmű gyűjteményének számító zeneműtárunk százezres anyagának kibányászásával töltötte.”*⁶

Az egyetemi könyvtárban töltött 9 év alatt Hankiss János igazi könyvtárosá vált: 1952-től a Könyvfeldolgozó osztály (vezette Csúry István) kötelékébe tartozó Szakozó csoport önálló könyvtárosaként dolgozott, megszervezte a zeneművészeti különgyűjtemény belső rendjét és a zeneművek feldolgozásában is részt vett. 1953-ra már elkészült egy részskatalógus a zeneművekről szerzői és decimális elrendezésben, és elindult a zenei szaktájékoztató is. Az önálló Zeneműtár 1958-ban jött létre.

A válogató, gyűjtő és feldolgozó munka mellett a Szakszervezet felkérésére folyamatosan tartott zenetörténeti előadásokat az egyetemen. A könyvtár évkönyvében jelent meg egy jelentős tanulmánya *„A zenemű címe: A kis programzene természetrajzához”* címmel.⁷ A tanulmányban azt fejti ki, hogy a kottacímlapnak ikonográfiai jelentése is van. 3000 db különböző kotta címlapjának, címének érdekes, sokszempontú elemzése, rendszerezése adja írásának különleges értékét. Hankiss a tanulmány összefoglalójában arra is utal, hogy *„ez az ilyen típusú zeneművek ihletforrásainak első osztályozása”*, ami tudomása szerint készült. Mellékletként a feldolgozott kottákból 100 db kotta címlapjának képét közölte, ami ízelítőt ad a zenei gyűjtemény régi anyagának színes és gazdag állományából.

Sokrétű tevékenységei között szerepelt, hogy 1953-ban az MTA megbízásából Liszt Ferenc irodalmi írásainak kiadásán fáradozott, s a kötet 1959-ben

meg is jelent *Liszt Ferenc válogatott írásai* címmel. A debreceni zenekonzervatóriumban az irodalom és a zene kapcsolatáról, az egyetemen az opera történetéről tartott előadásokat. De a debreceni szabadegyetemen, Budapesten és Sztálinvárosban is gyakran megfordult előadóként. Könyvtári munkája mellett számos kisebb zenei közleményt írt és jelentetett meg.

Az Egyetemes Tizedes Osztályozás és a szótár rendszerű szakozás összefüggéseivel mélyrehatóan foglalkozott; ezzel kapcsolatos írásainak több változata is megtalálható a DEENK Kézirattárában. A legteljesebbnek tekinthető tanulmányban a tizedes osztályozás német teljes kiadását (*Carl Walther* szerkesztésében jelent meg) veszi kritika alá. Az egyik komoly kifogása arra vonatkozik, hogy Carl Walther betű szerint idézi a fogalmaknak megfelelő szavaknak azt az alakját amelyek a fő-és segédtablázatban előfordulnak. Így a többes alakok sokszor előbb jelennek meg a mutatóban, mint az egyes alakok, ráadásul utaló nélkül. Célszerűnek tartaná, ha a mutató a szótár szerkesztésének elvei szerint készülne. Másik kritikája arra vonatkozik, hogy hiányoznak a mutatóból fontos fogalmak (mint például a nő, házasság, kelet). Kritikájának összegzése: „*A tudományos alapú felosztás szelleme sokszor hiányzik a táblázatokból. Úgy látszik, minden osztályt önállóan dolgozott fel valaki s senki sem próbálta egyeztetni az osztályok eredményeit. Kölcsönös kritika és a párhuzamok éles és logikus keresztülvitele sok egyéni hibát tüntetett volna el.*”⁸

Hankiss János Hungaricái

A *Hungarica* Hankiss János egyik sajátos és kedvelt műfaja, ugyanakkor a Debreceni Szemle egyik rovatcíme is a folyóirat indításakor (1927), és kapcsolódik a Debrecenben felerősödött hungarológiai kutatásokhoz. A *magyarság a külföldi irodalmakban* bevezető tanulmányban így fogalmaz: „*Mit írnak, hogyan vélekednek, milyen gyakran emlékeznek Magyarországról és a magyarokról az idegen írók? Sok magyar ember sokszor adta föl ezt a kérdést s – ami a tudomány szempontjából a legfontosabb –: nagyon sokféle oka is volt rá. (...) tapasztalat, hogy sok légből kapott, de jellemző anekdota mellett az idegen kútforrásokban mindig akad olyan adat, amelynek feltárása, tiszta és hozzáférhető múzeumi szekrényben való kiállítása a magyarságra vonatkozó hazai kutatásnak is hasznára válhatik.*”

Hankiss az irodalomtudósként elkezdett hungaricák gyűjtését könyvtárosként folytatja és írja meg módszertani tanulmányát 1955-ben „*Magyar vonatkozások gyűjtése könyvtárainkban*” címmel.⁹ A tanulmányban felveti, hogy a fel dolgozó munka közben a könyvtárosnak lehetősége van a magyar vonatkozások

gyűjtésére és cédulázására, és ezt ki kell használni, mert a tudományos kutatás számára fontos forrásról van szó. A könyvtárosok erre a feladatra bizonyos óraszámot is kaphatnak munkaidejükből.

A tanulmány három fejezete három kérdésre ad magyarázatot (Honnan, Hogyan, Mit).

Honnan: javaslata szerint a könyvtárosok három fő forrásból tudnak hungaricumokat gyűjteni: (1) a szakozás során feldolgozott művekből, (2) a tudományos munkájuk során konzultált dokumentumokból és (3) olvasmányaikból. A szerző gazdag listát sorol fel arra vonatkozóan, hogy hol érdemes tájékozódni (könyvkereskedői katalógusok, árverési prospektusok, idegen nyelvű lexikonok és enciklopédiák, emlékiratok vagy levelezések, kézikönyvek, anekdota gyűjtemények, disszertációk).

Hogyan: ebben a részben Hankiss az általa alkalmazott cédulázási módszert mutatja be példákkal. Álljon itt egy a sok közül:

HUNG	MAGYAR TÁNC és ZENE MAGYAR BÁRÓNŐ
Arnold BENNETT: <u>The Lion's Share</u> Leipzig, é.n. Tauchnitz	
A/cigány?/ zenekar „a HUnGariandance”-ot játszott/IX.fej./ „a baroness with a HUnGarian name” /VII.fej./	

Fontosnak tartja, hogy hogy minél nagyobb mélységben kerüljön feldolgozásra a forrásban található magyar vonatkozás, mert ezzel jól lehet segíteni a tudományos kutatást. Ezekből a feldolgozásokból több publikáció is születhet könyvtárosok tollából. *„Elvben a könyvtáros megelégszik azzal, hogy figyelmesse a szakkutatót, hol talál a könyvtárában magyar vonatkozású anyagot.[...] De időnként – különösen, ha a hungaricumok kijegyzésére a könyvtári tervben bizonyos munkaidőt előirányoztak neki – a följegyzésen túl félig, ritkábban egészen fel is dolgozhatja a kezébe került magyar vonatkozást.”*¹⁰

Mit: attól függően, hogy „milyen szélesen kezeljük az ecsetet”, annál több anyag gyűjtésére nyílik lehetőség. A lehetséges témákhoz elsősorban a külföld számára érdekesebb korok, korszakok, események adhatnak kapaszkodót (török harcok és hódoltság, szabadságharc, nemzetiségi kérdés, utazók, külföldön szereplő művészek). A szerző a magyar futball 1950-es évekbeli kiváló

teljesítményével kapcsolatban fűzi hozzá: „*Legújabbán sportolóink, különösen labdarugóink (az aranycsapat) szerepelnek sokat külföldön és a külföldi sajtóban.*”

Hankiss összefoglalójában felsorolja az osztályozás főbb szempontjait:

- (1) a magyar földre és népre vonatkozó említések, vélemények nem magyarok részéről;
- (2) magyar vélemények magyar jelenségekről idegen nyelven;
- (3) magyar művek fordításai idegen nyelvekre;
- (4) magyar műveket kiadó külföldi kiadó tesz közzé: idegen nyelvű könyvek Magyarországon jelennek meg;
- (5) magyar tárgyú vagy Magyarországra lokalizált külföldi szépirodalmi alkotások.

Hogy miért tartja hasznosnak a gyűjtést, azt szintén megvilágítja. Egyrészt érdekes témákat adhat a jövőbeli kutatásoknak, másrészt bővíthetjük ismereteinket a magyar nép, a magyar történelem, művelődés és a mindennapi élet újszerű megvilágításával. Hankiss külön hangsúlyozza, hogy mennyire hasznos ez a gyűjtés a könyvtártudománynak, „*mert egy-egy könyvtár anyagát bizonyos szempontok szerint csoportosítja s ezt aztán az időnként megjelenő tárgy- és névmutatókban a többi könyvtáraknak is bemutatja.*”

A szerző leszögezi, hogy a tanulmányban egy cédlázási és kutatási gyakorlat eredményeit foglalta össze, és úgy gondolja, hogy a felvetett gondolatok vitára érdemesek, és arra is rámutatnak, hogy milyen csekély többletmunkával lehetne komoly eredményeket elérni a hungarica kutatásban.

Hogy ebben a témában is nagyon fontos gondolatokat fogalmazott meg és vetett fel, bizonyítja a *Magyar Könyvszemlében* 1962-ben megjelent vitasorozat egyik cikke a magyar nemzeti bibliográfiával kapcsolatban. *Fügedi Péterné „A kurrens magyar nemzeti bibliográfia”* című tanulmányában a nemzeti könyvtárak bécsi konferenciáján elhangzott ajánlásokra hivatkozva tesz javaslatot a Magyar Nemzeti Bibliográfia kiegészítésére. (1) *az eddig elhanyagolt, elsődleges hungaricának tekintendő a) külföldön megjelent magyar nyelvű művekkel, b) magyar művek külföldi fordításaival, c) magyar szerzők külföldön megjelent idegen nyelvű munkáival; (2) másodlagos hungarica anyaggal: külföldön megjelent idegen nyelvű de magyar vonatkozásokat tartalmazó művekkel. (...) Esetünkben a szóba jöhető források: e) másodlagos bibliográfiák anyaga, továbbá **Hankiss János javaslatának megfelelően:** f) a különböző könyvtárak feldolgozó munkája során feltárt anyag (Debreceni Egyetemi Könyvtár hungarica-gyűjtése); g) a tudományos tervmunka közben felbukkanó adatok; h) egyéni érdeklődéstől irányított olvasás közben észlelte.*²¹

Hankiss professzor munkával, önfegyelemmel és méltósággal viselte a számára sok szempontból méltatlan helyzetet. 1957-ben, amikor visszaállították a nyugati nyelvszakokat a debreceni egyetemen is, felkérést kapott a Francia Tanszék újjászervezésére, amit nagy örömmel vállalt, de aminek nem sokáig tudott örülni. 1959-ben hatvanhat éves korában eltávozott az élők sorából. Az akkori idők szomorú jele, hogy haláláról csak a külföldi szakfolyóiratok emlékeztek meg. Személyéről, munkásságáról itthon évtizedeken át megfeledkeztek, pedig azon kevesek közé tartozott, akiket a Francia Akadémia koszorújával tüntettek ki, s aki a francia becsületrendet is megkapta. Ugyan a Debreceni Egyetem születésének 100. évfordulójára emlékülést szervezett, és elsőként tantermet is neveztek el róla, munkásságának teljeskörű feldolgozásával még mindig adós az utókor. Talán akad egy vállalkozó kedvű könyvtáros, aki megírja a szükséges monográfiát.

Az 1945 után munkába álló könyvtáros nemzedéknek minden vonatkozásban az alapozás problémáival kellett megbirkóznia, a katalógusok rendszerének, technikájának megtervezésétől, a hatékonyan működő munkaszervezet kialakításán át, az olvasóvá nevelés módszerének kikísérletezéséig, gyűjtési elvek kidolgozásáig és a hiányzó könyvtári rend, katalógusok, stb. megteremtéséig. E két kiváló szakember Katsányi Sándor és Papp István kiemelkedő szereplője volt ennek a folyamatnak. Őszinte tisztelettel és szeretettel köszöntöm mind a két ünnepeltet és ajánlom írássomat egy könyvtárossá „avanzsált” professzorról.

Jegyzetek

- 1 WALLESHAUSEN Gyula: A tudományszervező könyvtárigazgató. In.: Hommage á Kosáry Domokos. Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia. Budapest, 2009.
- 2 KOSÁRY Domokos könyvtári tevékenységét a nevét is felvevő könyvtár munkatársai szakavatott kézzel tárták fel egy terjedelmes kötetben, amely méltó emléket állít a Kosáry Domokos Agrártudományi Egyetem tudományszervező igazgatójának. Hankiss János esetében az irodalomtudós, tudományszervező, folyóirat alapító professzor munkásságát méltatták tanítványai emlékülés szervezésével és az erről készült tanulmánykötet kiadásával. A Debreceni Egyetem 1992-ben a Bölcsészettudományi Kar dékánja és a Debreceni Egyetem 1944/45. tanév rektora előtt tisztelgve tantermet nevezett el az európai hírű professzorról.
- 3 Debreceni Szemle, 1927. jan-febr.
- 4 Debreceni Szemle, 1928.5. 255.p.
- 5 1938. nov. 29-én írt levél. MTAK Ms 4124/31
- 6 DEK Híradó, 1975. December, 2.p.
- 7 A tanulmány bevezetőjében igazi könyvtárosi humorral írja a következőket: „Régi rossz élc szerint az az igazi könyvtáros, aki „megáll a címlapnál”. Nem érdekli a könyv tartalma, csak a címe. Nem olvas, s ha nem föltétlenül szükséges, végig sem lapozza, nehogy kísértésbe essék a könyv elolvasására. A valóság persze egészen más.”
- 8 DEENK Kéziratár, Ms.241/27/4
- 9 HANKISS János. Magyar vonatkozások gyűjtése könyvtárainkban. In: A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve 1955. Debrecen, 1956.
- 10 HANKISS János: i. m. 196. p.
- 11 FÜGEDI Péterné: A kurrens magyar nemzeti bibliográfia időszerű kérdései. = Magyar Könyvszemle, 1962. 4. sz. 279–280. p.